

ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ У ПОСТСУЧАСНОМУ СВІТІ¹

П. ШЛАГ
професор
(Університет Колорадо, США)

Справедливість, великодушність, прямота, істина, чесність, точність, порядок, прогрес, свобода, рівність, безпека, терпимість, безпристрасність, спільність, правдивість, вірність, зручність, ясність, акуратність, всесторонність, послідовність, розумність, витонченість, стабільність. Це лише деякі з ключових політичних, етичних та естетичних цінностей сучасного американського права.

Більша частина творів представників американської правової думки присвячена визначенню і класифікації цих цінностей з позиції співвідношення з іншими цінностями, глибини, сфери дії, сумісності та співмірності. Ці цінності проаналізовані, роз'яснені, систематизовані, перевірені, збалансовані, принесені у жертву, подолані і розбиті. Їхні взаємозв'язки прослідковано. Їх приведено у стан повної готовності, щоб підтримати або зруйнувати усі без винятку плани. Їх використовують, щоб виправдовувати, виправляти, підносити, спонукати, контролювати і перемагати. Вони присутні на всіх стадіях правових спорів: в їхніх витоках, структурах, розвитку і завершенні.

Серед усього цього різноманітного використання цінностей існує одна річ, про яку не надто багато говорять: процес оцінювання, або історія походження цінностей. Інакше кажучи, відсутня будь-яка історична згадка про те, як конкретні цінності стали цінностями для нас, для кожного конкретно і для усіх разом. Замість цього цінності стали автономною сферою: вони відділені від історії свого походження, і їхню історію стерто. Це парадоксально, але насправді цінності стають для нас цінностями саме через цей процес розриву та стирання. В американському праві ми можемо бачити цей процес (що ще триває) розриву і стирання, який спрацьовує у двох відомих теоріях аргументації, які я назву сучасною теорією аргументації та теорією аргументації ідеалізованого минулого.

У сучасній теорії аргументації правові мислителі описують та вибудовують цінності як безперечні риторичні начала, основні рушійні сили і безкраї межі

¹ Schlag P. Symposium : Human Values in a Postmodern World // Yale Journal of Law & the Humanities. — 1994. — № 6. — P. 219–232. За коментарі та критику я вдячний Девіду Грею Карлсону та Еду Рубіну. *Переклад з англійської К. Самохіної.*

правових спорів. «Справедливість вимагає...» — кажуть вони. «Рівність вимагає...» — говорять. З позиції цієї теорії аргументації цінності стають самоочевидними відправними точками і підґрунтям правових спорів. У світі правознавства стає неможливою і водночас неістотною постановка питання про історію походження цінності чи цінностей. Це неможливо, тому що цінності розглядаються як самоочевидні і самообґрунтовувальні; і мається на увазі, що учасники правового спору вже розглядають цінності як первинне джерело влади.

У теорії аргументації ідеалізованого минулого історія походження цінностей витісняється міфічною і надто ідеалізованою інтерпретацією авторського моменту — моменту, коли цінності стають сприйнятими як цінності. У цьому вченні історію походження зведено до окремих авторських моментів. Наприклад, створення цінностей в американському праві приписане містичним основоположним началам (наприклад, 1789 р.), авторитетним текстам, які поважають (наприклад, Конституції), політично ідеалізованим авторам (наприклад, батькам-засновникам) або витонченим будовам моральної і політичної філософії (наприклад, «вихідній позиції» Дж. Роулза) [1]. Ці розрахунки того, як цінності стали цінностями для нас, не ґрунтуються на історичних даних. Це швидше реконструкції, спроектовані нашим бажанням на історичному чи філософському минулому із метою створити начала, яким би ми хотіли, щоб відповідали наші цінності. Типово, що автори, представлені у цих реконструкціях, дуже схожі на ідеалізовані уявлення про нас самих. Вони надають докази. Вони беруть участь у діалозі і бесіді. Вони схильні до того, щоб радитися (*deliberative*). Ці реконструйовані автори у цілому є прикладом раціонального, послідовного, відносно автономного суб'єкта ліберальної думки [2, с. 1627]¹.

І сучасна теорія аргументації, і теорія аргументації ідеалізованого минулого успішні у тому, щоб відділити цінності від їхньої історії та викреслити цю історію. Цей антиісторизм є невиліковним концептуальним дефектом щодо того, що ми вважаємо цінностями.

Він швидше є складовою тієї естетичної культури, у межах якої цінності з'являються як цінності для нас. Через віддалення і відкидання цінностей від оціночної діяльності та від факторів, що впливають на оцінку, цінності стають тим, чим вони є для нас: абстрактними ідеалізаціями, розглянутими як далекі від життєвих обставин, регулюючі начала.

Цінності є такими началами у тих межах, в яких вони розподіляються у спільноті і суспільстві, і тією мірою, якою вони встановлюють розподілені у межах спільноти поняття тотожності і самовизначення, що роблять можливим діалог і обговорення. Абстракція дає змогу членам спільноти об'єднувати неістотні різниці. Ідеалізований характер цінностей служить аргументативним посередником встановлення хоча б мінімальної згоди і мінімального взаємного визнання між членами спільноти.

Цінності є відмежованими від конкретних життєвих обставин тією мірою, якою вони дають змогу розмірковувати або давати оцінку у багатьох різнома-

¹ Цей ліберальний суб'єкт є настільки поширеним естетичним образом американської правової думки, що його роль у формуванні різноманітних шкіл правової думки залишилася практично непоміченою.

нітних ситуаціях і обставинах. Абстрактний характер цінностей встановлює можливість відмежування, тоді як ідеалізований характер цінностей виправдовує відмежування від конкретних особливостей окремих контекстів.

Цінності є регулюючими до тієї міри, до якої вони контролюють або принаймні впливають на результати. Як регулююча основа, цінності служать для визначення та обмеження можливих риторичних ресурсів, які можуть бути використані, та рішень, які можуть бути прийняті спільнотою чи її учасниками.

Описати цінності як відсторонені регулюючі начала — значить дати доволі традиційну характеристику цінностей [3, с. 74–81]. Справді, це втішна характеристика, оскільки вона відводить цінностям і ціннісному дискурсу («*value-talk*»)¹ впливову і нормативно привабливу роль. Ця характеристика сумісна з багатьма речами, що часто пов'язуються із цінностями та ціннісним дискурсом. Це сумісно, наприклад, із характеристикою цінностей, яку дала М. Нуссбаум [4, с. 197]. Відповідно, коли М. Нуссбаум пише, що абстракція цінностей означає, що «є щось дуже важливе, що нас пов'язує, незалежно від того, чи усвідомлюємо ми це», вона звертається до регулюючого характеру цінностей [4, с. 211]. Коли вона говорить, що звернення до абстрактних цінностей «є шляхом припинення спорів через апелювання до незмінних начал», вона звертається до факту, що цінності є основами [4, с. 210]. Коли вона пише, «що існують етичні стандарти, які незалежні від норм та традицій окремої культури», вона має на увазі відсторонений характер цінностей [4, с. 214]. І коли М. Нуссбаум пише, що звернення до абстрактних цінностей «може допомогти нам систематизувати наші вірування та уподобання», вона визнає, що цінності грають дуже суттєву роль в організації нашого нормативного всесвіту (*normative universe*) [4, с. 215].

Дійсно, можна простежити багато гідних і корисних застосувань, що традиційно приписуються цінностям і ціннісному дискурсу і характеризують цінності як відсторонені регулюючі начала. Проте більш складним і, можливо, більш важливим є визнання того, що сутність цінностей, яка міститься у їхній відстороненості та регулятивності, також приховує небезпеку. Ця небезпека може бути прослідкована щодо точно таких самих сутнісних особливостей, які дають змогу цінностям бути привабливими, важливими і передусім впливовими.

Небезпека полягає у тому, що можна було б прийти до приписування цінностям і ціннісному дискурсу риторично основоположного статусу. Враховуючи, що цінності — це відсторонені, регулюючі начала, можна було б легко дійти того, що ціннісний дискурс або пропаганда цінностей *a priori* етично і політично необхідний. Це здається розумним, проте нелогічним. Вже тому, що той факт, що цінності самі собою побудовані таким чином, щоб мати моральну або політичну значущість, не означає того, що вони обов'язково або навіть зазвичай мають цю моральну чи політичну значущість. Визначення того, що цінності

¹ «Ціннісний дискурс» («*value-talk*») є особливим видом аргументації або дискурсу, що спирається на певні цінності або апелює до цінностей для обґрунтування деяких правових чи моральних норм, доктрин, теорій чи підходів. У цій статті цей термін використовується у доволі широкому й однозначному розумінні. Звичайно, його використання не спрямоване на проведення якоїсь чіткої межі з іншими формами аргументації чи дискурсу.

побудовані як відсторонені регулюючі начала, могло б встановити стосунок між цінностями і контекстом, проте цього не зробило.

Щоб зрозуміти стосунок між цінностями і контекстом, у якому вони з'являються, не можна просто розглянути конструкцію цінностей. Також треба дослідити контекст, у якому вони виявляються. Розуміння цього питання дуже важливе. Це особливо має значення тому, що контекст, у межах якого з'являється цінність, може бути побудований так, що буде заперечувати, розмивати, вичерпувати або навіть спотворювати моральний чи політичний заряд конкретної цінності.

Наприклад, М. Нуссбаум описує всі види позитивного застосування цінностей і ціннісного дискурсу. Вона говорить:

- цінності нас пов'язують;
- цінності обмежують і припиняють суперечки;
- цінності транскультурні і стійкі;
- цінності роблять можливою систематизацію наших уподобань і вчинків [4, с. 210–215].

Тепер, звичайно, можна уявити контекст, у якому ефективна присутність культурних ресурсів (тобто цінностей), що обмежують, допомагають обмежити і припинити суперечки, які виходять за межі культур і роблять можливою систематизацію уподобань, була б корисною і бажаною. Проте можна також легко уявити контекст, у якому ефективна присутність таких культурних ресурсів (тобто цінностей) була б абсолютно марною і небажаною.

Якщо поєднувальна, така, що припиняє суперечки, транскультурна та систематизуюча характеристики цінностей розглядаються як чесноти, то це лише тому, що їхній контекст визначив їхні достоїнства. Дійсно, у деяких контекстах ці достоїнства швидко перетворюються на недоліки:

- цінності пов'язують нас / цінності є авторитарними;
- цінності обмежують і припиняють суперечки / цінності примушують замовкнути;
- цінності є транскультурними / цінності зрівнюють;
- цінності роблять можливою систематизацію / цінності роблять можливим редукціонізм.

Суть полягає у тому, що незалежно від конкретних сутнісних особливостей цінності не можна сказати, чи її використання є сприятливим, не розуміючи того, яким чином ця цінність використовується і в якому контексті. Моральне чи естетичне значення появи цінності не можна зрозуміти просто шляхом вивчення сутнісних особливостей тієї цінності. І ця суть не є просто науковою. Навпаки, наш світ, де на співчутті жертвам СНІДу можна «зіграти», щоб продати одяг з метою знайти фінансування для медичних досліджень, світ, де цінність свободи одночасно має на увазі і падіння Берлінської стіни, і споживання Пепсі [5, с. 708–716].

Щоб зробити висновок щодо того, що звернення до цінностей чи ціннісного дискурсу має важливе моральне чи естетичне значення, необхідно було б дізнатися дещо про онтологічний статус цінностей у будь-якому заданому контексті. Напевно, необхідно було б дізнатися, чи існують у будь-якому заданому контексті цінності у вигляді ілюзії, фантазії, зображення, ідеї, когнітивного визначен-

ня, мовного звороту, культурного утворення, біологічних даних, об'єктивної реальності, якоїсь іншої модальності чи певної комбінації згаданого вище¹. Також щоб зробити висновок про те, що у звернення до цінності або ціннісного дискурсу є моральне або естетичне значення, необхідно було б дізнатися дещо про перформативну роль, яку цінності відіграють у будь-якому заданому контексті: таку, що переконує, впорядковує, змушує, раціоналізує, виправдовує, ганьбить, організовує, чи будь-яку іншу роль або певну комбінацію згаданих вище.

Проте це не дає змоги звузати об'єкт дослідження, як це робиться прихильниками аналітичної моральної філософії та багатьма представниками американської юриспруденції, до відповідного, справжнього чи нормального використання цінностей, залишаючи те використання, яке не відповідає вимогам, дисциплінарному забуттю деяких знецінених галузей, що зветься непідходящими, недостовірними чи такими, що відхиляються. Такі випадки добре відомі американському інтелектуальному життю. Вони використовуються знову і знову, щоб обмежити об'єкт дослідження та визначити юрисдикцію інтелекту таким чином, який дозволить формалізувати область вивчення². Ми знаємо ці методи під різними назвами, зокрема:

- відповідний/невідповідний;
- достовірний/недостовірний;
- нормальний/такий, що відхиляється;
- внутрішня/зовнішня перспектива;
- сутнісний/випадковий;
- чистий/спотворений;
- серйозний/несерйозний;
- мова/пароль;
- структура/робота;
- теорія/практика.

Те, що інтелектуальна юрисдикція та естетична конфігурація багатьох наших дисциплін (зокрема, багатьох представників аналітичної моральної філософії та американської юриспруденції) ґрунтуються на названих методах та обмежені ними, не є причиною для впевненості. Це швидше причина сумніватися щодо інтелектуальної цілісності тих дисциплін.

Дійсно, заявляючи, що дисципліна буде говорити тільки про відповідне використання цінностей, залишаючи невідповідне використання певним нижчим недослідженим сферам, ми говоримо, що дисципліна вивчить тільки цінності, існування яких вона визначила для себе самої. Безсумнівно, це прекрасно для дисципліни — присвятити себе дослідженню своїх власних творінь (тут — цінностей), проте ця процедура не виключає певних ризиків — ризиків дисциплінарного соліпсизму. Коли дисципліна (така як аналітична моральна філософія або американська юриспруденція) присвячує себе дослідженню своїх влас-

¹ Також необхідно буде дізнатися, яку владу кожна із цих модальностей має у кожній конкретній культурі, в якій з'являються цінності.

² З метою критичного розгляду риторичного ефекту цього методу (внутрішньої/зовнішньої перспективи) в американській правовій думці див. [6, с. 801, 916–929].

них творінь, виникають два дуже важливі питання. По-перше, потрібно запитати, яким є онтологічний статус творінь (цінностей), вивчених дисципліною. По-друге, необхідно поставити питання, чи існують взагалі важливі стосунки (і якщо так, то які) між тим, що у межах дисципліни називають створеннями нею творіннями (цінностями) та людським життям загалом.

Таким чином, питаннями залишаються: яким є онтологічний статус цінностей у будь-якому заданому контексті? Якою є перформативна роль цінностей у будь-якому заданому контексті? В одному сенсі можна було б думати, що ці питання становитимуть інтерес для тих, хто переймається моральною ефективністю свого власного ціннісного дискурсу. Так само можна було б думати, що ці питання цікавитимуть тих, хто цікавиться тим, що роблять юристи¹.

Проте ціннісний дискурс — ані в аналітичній моральній філософії, ані в американській юриспруденції — не відповідає і не може відповісти на ці питання. Вони не можуть цього зробити, бо сама практика, сама правдоподібність ціннісного дискурсу вже передбачає відповідь на ці питання. Те, що передбачає ціннісний дискурс — це те, що він уже створений як інтелектуально серйозний і етично ефективний захід (і тому такими є встановлювані ним творіння — цінності). Перш ніж потурати таким оптимістичним та самовітальним припущенням, необхідно зрозуміти, що таке цінності і ціннісний дискурс і як вони співвідносяться у будь-якому заданому випадку у соціальній та юридичній практиці.

I. ОНТОЛОГІЧНИЙ СТАТУС ЦІННОСТЕЙ

Опис цінностей як відсторонених регулюючих начал не встановлює і не визначає їхнього онтологічного статусу; тобто цей опис не встановлює і не визначає способу існування, у якому перебувають цінності. Відповідно, як стверджувалося раніше, він не встановлює, чи існують цінності у вигляді ілюзії, фантазії, зображення, ідеї, когнітивного визначення, мовного звороту, культурного утворення, біологічних даних, об'єктивної реальності, логічних даних, будь-якої іншої модальності або якоїсь комбінації згаданого вище різною мірою.

Стверджувати, як було сказано вище, що цінності — ідеалізовані абстракції або що вони — відсторонені регулюючі начала, не значить відповісти на онтологічне питання. Треба пам'ятати, що Бог також одного разу був (і у певному розумінні і надалі є) ідеалізованою абстракцією. Він також колись був (і в певному розумінні все ще є) регулюючим і відстороненим, справді неперевершеною основою для оцінки. Проте, звичайно, ці приписування сутнісних якостей Богу не встановлюють і дійсно не можуть встановити, до якого способу існування він належав (чи належить). З цього погляду цінності — його пантеїстичні наступники в інтересах. Цінності схожі на маленькі божества [8, с. 298–301]².

¹ За словами Р. Кавера, щоб жити у світі права, треба знати не тільки приписи, але і їхній взаємозв'язок із можливим та ймовірним станом справ [7, с. 4–10].

² «Римляни знали, що можна створити бога, лише взявши прикметник і трансформували його в абстрактний іменник. Зокрема, вони могли б узяти будь-яку ознаку від іншого бога і зробити його окремою божественною абстракцією. Вірність (*Fides*), Свобода (*Libertas*), Перемога (*Victoria*), Хоробрість (*Virtus*), Щастя (*Felicitas*)...» [8, с. 301].

Як Бог, вони служать основою або безперечними початками. Як Бог, їхня поява вимагає віри, поваги і саможертвності. Як Бог, вони пропонують втіху і винагороду страждання тлінного світу. Як Бог, вони отримують широке поширення на обнадійливий есхатологічний розмах віри в право, політику і людське існування. Отже, цінності — світський еквівалент Бога, тобто вони є продовженням богослів'я.

Яким тоді є онтологічний статус цих божеств у будь-якому заданому контексті? Важливо відповісти на це питання, тому що онтологічний статус цих божеств вплине на те, що про них думають, і на те, що може бути зроблене з ними. Важливо уміти розрізнити у будь-якому заданому контексті, до якої міри цінності онтологічно глибокі і до якої міри вони онтологічно поверхові. Цінності онтологічно глибокі до тієї міри, у якій вони становлять домінуючі форми буття індивіда і групи. Навпаки, цінності онтологічно поверхові до міри, в якій вони належать до підпорядкованих або похідних форм буття індивіда або групи¹. Якщо у заданому контексті цінності і ціннісний дискурс онтологічно поверхові (наприклад, якщо вони — певний епіфеномен, нормативно приємна ілюзія, що близька до надприродного мислення), тоді той, хто бере участь у ціннісному дискурсі на власних умовах, ймовірно, нецікавий інтелектуально. Якщо, навпаки, у заданому контексті цінності онтологічно є глибокими (наприклад, якщо вони є осадовими культурними утвореннями, що є складовою того самого способу, за яким влаштовані наші соціальні та інтелектуальні життя), тоді участь у ціннісному дискурсі могла б бути не тільки інтелектуально цікавою, але навіть етично та політично важливою.

Розпізнання онтологічного статусу цінностей у будь-якому наведеному прикладі може сформувавши відповідний спосіб ставлення до цінностей: віддана участь, набожна повага, витриманий скептицизм, інтелектуальне роз'єднання, стратегічне використання або ще якийсь інший спосіб. Тепер розмірковування про онтологічну глибину або поверховість можуть здаватися складними (і дуже часто так воно і є), якщо уявляти складні питання філософії, соціальної теорії та естетики. Замість того щоб мати справу з цими складними питаннями, розглянемо як простий ілюстративний приклад різницю між онтологією цінностей в «Антигоні» Софокла та онтологією цінностей у рекламі *Mobil Oil*.

У трагедії Софокла цінність відданості сім'ї так проникає у сутність Антигони, що вона навмисно приносить нещастя не тільки собі, але й своєму батькові та своїй державі. Ми не сумніваємося щодо глибини оцінки Антигоною відданості сім'ї саме тому, що ми бачимо надзвичайний біль, який вона прагне завдати шляхом доведення цієї відданості сім'ї. На відміну від цього, декларативне дотримання цінностей, що міститься у рекламі *Mobil*, розроблене для досягнення стратегічної переваги, переважно (якщо не повністю) пов'язаної із дотриманням або реалізацією цих декларативних цінностей². Ми повністю це

¹ Це дуже грубе скорочення концептуалізації стосунків, які є набагато складнішими і цікавішими, ніж, можливо, повністю описано тут.

² Роздивіться це рекламне оголошення *Mobil Oil*, що фігурує у *New York Times*: «Уявіть себе і свою сім'ю викинутими із вашого минулого життя, з вашої роботи, дому, навіть зі своєї батьківщини. Те, що ви уявляєте, є реальністю для мільйонів людей. ...Проблема міграції

розуміємо (дійсно, без зусиль), тому що ми повністю розуміємо характер корпоративної реклами. Рекламу *Mobil* видає, звичайно, не певний недолік у моральному влаштуванні його нормативно приємних знаків цінності, а швидше усвідомлення того, що *Mobil* — нафтова компанія і що цей текст займає естетичне місце корпоративної реклами. Небагато хто з нас, певно, сплутає онтологічний статус цінностей Антигони зі статусом тих, що містяться у рекламі *Mobil*.

Але це простий випадок. Все було показане таким чином, щоб точно ілюструвати різницю між цінностями, глибокими онтологічно, і цінностями, що онтологічно поверхові. Хоча випадок, як показано тут, простий, застосування цієї різниці залишається проблематичним. В інших контекстах, таких як статті огляду судової практики або юридична освіта, онтологічний статус цінностей і ціннісний дискурс більш сумнівні.

Наприклад, багато представників американської правової думки все ще, здається, думає (на якомусь рівні), що ціннісний дискурс і нормативні приписи їхньої юридичної вченості мають певний істотний нормативний ефект на рішення суддів або інших державних діячів. Проте, як я уже говорив раніше, ця апріорна віра у нормативну ефективність ціннісного дискурсу — своєрідна професійна деформація [6, с. 916–929]. Дійсно, нормативний ціннісний дискурс в американській правовій теорії не йде набагато далі, ніж організація розміщення нормативно привабливих знаків на шляху, який створює нормативно приємні способи самопредставлення для його авторів і читачів. Отже, нормативний ефект ціннісного дискурсу в академічному плані не йде набагато далі, ніж підтримання такого способу розмірковування, який дає змогу тим, хто має справу з правом, зробити так, щоб представити самих себе безпосередньо залученими в морально або політично чудовий захід. У свою чергу це професійне самоуявлення не має набагато більшої онтологічної глибини, ніж самоуявлення *Mobil* у рекламних оголошеннях.

Було б корисно тоді почати говорити про ціннісний дискурс в американській правовій думці як спосіб реклами — реклами організацій, механізмів і методів правового регулювання. Можна було б тоді зрозуміти, що цінності пов'язані із цими організаціями, механізмами і методами так само неоднозначно, як у будь-якій іншій комерційній рекламі. З цього погляду проект участі у правовій думці з метою просунути моральні або політичні цінності був би на тому самому місці (як обіцяючий), що й рекламна фірма, яка намагається просунути моральні або політичні цінності, забезпечуючи зайнятість населення. Таким чином, це була б помилка категорії — особливо глибока помилка категорії.

З погляду ціннісного дискурсу ці положення є, звичайно, дуже складними для розуміння. Частково це так, тому що ціннісний дискурс передбачає свою власну онтологічну глибину. І за іронією це так, тому що ціннісний дискурс передбачає свою власну онтологічну глибину, тож він може легко стати поверховим заходом — таким, де цінності виражаються, удосконалюються, обміню-

знедолених усього світу загрожує зруйнувати світове співтовариство. Обмежені фінансовими і політичними рамками, уряди і інституції із надання соціальної допомоги бачать, що їхні ресурси виснажені від масштабу й складності проблеми. Що ми можемо зробити як громадяни і корпорації Америки? Одна відповідь... *Mobil*» [9].

ються, оцінюються, повторно осмислюються і переробляються у карнавалі PR-зображень. Це, звичайно, цілком те саме, що ілюструє реклама *Mobil*: надання видимості моральній і політичній цінності розписується з метою реклами.

II. ПЕРФОРМАТИВНІ РОЛІ ЦІННОСТЕЙ

З онтологічним статусом цінностей і ціннісного дискурсу тісно пов'язане питання про їхні перформативні ролі. Одна справа зіткнутися із цінностями як із чітко визначеними поняттями — видом крихких артефактів, з якими стикаються у найбільш нудній аналітичній філософії. Інша справа — зіткнутися із цінностями як із тотемами соціальних установ. І ще геть інша — зіткнутися із цінностями як із мотиваційними орієнтаціями у комплексах провини і сорому.

Сказати, що цінності можуть бути ідеями, мотиваційними орієнтаціями або тотемами — це значить визнати, що у будь-якому заданому контексті у цінностей або у будь-якої певної цінності може бути різний онтологічний статус. І, звичайно, цінності насправді не виявляють свого онтологічного статусу. Сутність цінності «справедливість», наприклад, може грати роль ідеї, зображення, ідеалу, спонукання, тотема, символу, емоції, механізму примусу (і так далі).

Саме тому, що справедливість може мати різний онтологічний статус у різних контекстах, її перформативні ролі можуть сильно відрізнятися. Могло б виявитися, наприклад, що ідея справедливості використовується, щоб переконати чи виправдати; тотем «справедливість» використовується, щоб ідентифікувати або організувати політичне угруповання; і мотиваційна орієнтація «справедливість» використовується, щоб присоромити певні сторони стосунків за виконання або невиконання певних дій. Але було б серйозною помилкою поєднувати або плутати різні перформативні ролі, які відіграють справедливість як ідея, справедливість як тотем і справедливість як мотиваційна орієнтація. І дійсно, немає жодної особливої причини вважати, що справедливість як ідея означає, організована або діє точно так, як і справедливість як мотиваційна емоційна орієнтація або як справедливість як тотем. Немає жодної підстави передбачати наявність транзитивності серед цих онтологічних модальних форм. Таким чином, залишається питання, у яких стосунках між собою перебувають справедливість як ідея, справедливість як тотем і справедливість як мотиваційна орієнтація.

Важливо задати питання про перформативну роль цінностей і ціннісного дискурсу, тому що тотожність їхніх ролей не може бути визначена апіорно. І просто тому, що той факт, що цінності як артефакти створені як відсторонені регулюючі начала, не означає, що вони обов'язково, або звичайно, або навіть часто грають ті ролі. Дійсно, немає ніякої апіорної причини вважати, що уявлення (скажімо, справедливість і Бог) самостійно управляють реальністю, у якій регулярно звертаються до їхніх імен (судові процедури або священна війна відповідно).

Як і Бог, цінності виявляються у багатьох ролях. Цінності можуть бути посередниками у переговорах. Цінності також можуть бути засобами для просування інтересів, не пов'язаних із моральним, політичним або естетичним значенням цінностей. Вони можуть бути формою компенсації і втечею від гнітючої

реальності [10, с. 933; 6, с. 167]. Цінності і ціннісний дискурс можуть діяти як форма колективного заперечення, як спосіб ігнорування соціальної або історичної ситуації¹. Цінності і ціннісний дискурс можуть діяти як механізми примусу, провини або сорому. Цінності і ціннісний дискурс можуть бути способом зняття проблемних питань і питань, які турбують. І у свою чергу всі ці перформативні ролі залежно від ситуації і точки зору можуть безпосередньо бути (хоча і таке визначення могло б бути проблематичним) морально привабливим, морально непривабливим або певною комбінацією цих двох варіантів.

Цінності, які розглядаються з позиції дискурсу, зазвичай видаються надзвичайно важливими. Вони мають тенденцію грати дуже гарні ролі. Я не хочу оспорювати, що цінності можуть дійсно грати ці ролі час від часу. Проте характерним припущенням ціннісного дискурсу (і в аналітичній моральній філософії, і в американській юриспруденції) є те, що ці «цінні» ролі так чи інакше є фундаментальними, первинними або сутнісними для цінностей, тоді як менш пристойне застосування ціннісного дискурсу — своєрідним зловживанням [4, с. 216]. Цей вид естетичної структури — цієї нормативно навантаженої естетичної структури — не є передумовою для того, щоб думати про цінності або про те, як вони використовуються. Проте це передумова для того, щоб брати участь у ціннісному дискурсі.

Насправді, немає нічого неправильно в цьому виді дисциплінарного заморожування тотожностей; нічого неправильного, аж поки ми не забуваємо про те, що не треба прирівнювати світ, встановлений у ціннісному дискурсі, з нашим власним. Перш ніж ми дійсно зробимо таке зрівняння, було б необхідно задати питання про онтологію та перформатив.

III. ЦІННОСТІ

Розділ 2.1.

Щоб установити онтологічний статус і перформативну роль цінностей у будь-якому контексті, необхідно дослідити стосунки між цінностями, з одного боку, та умовами і розмірковуваннями, в яких вони з'являються, з іншого [4, с. 217]. Тепер, звичайно, доти, доки ми ґрунтуємося на постулаті прийняття святості цінності як цінності, це дослідження не буде мати значного успіху. Причина очевидна: не можна вивчити онтологічного статусу або перформативної ролі Бога, просто запитуючи його, що він (або його представники) думає з цього приводу.

Важливо задати ці питання про онтологічний статус і перформативну роль цінностей. Як приклад розгляньте деякі приписи із нещодавньої доповіді Макрейта «Положення про фундаментальні юридичні навички та професійні цінності цільової групи юридичних шкіл і професії Американської асоціації адвокатів»:

¹ Я згадував уже десь, що інтерпретація цінностей у юридичних навчальних закладах досягає дуже небагато на шляху реалізації її приписів. Це не означає, що інтерпретація цінностей в юридичних навчальних закладах не має ефекту. Навпаки, деякі із її ефектів полягають в ідеалізації і легітимізації діяльності суду (що б він не робив) та в імітуванні інтелектуально вбогої і мертвої соціальної естетики, побудованої навколо відносно автономного суб'єкта та інших естетичних припущень, пов'язаних із раціоналістичною формою мислення [10, с. 933; 11, с. 167].

«Цінності. Розділ 2: Прагнення сприяти Правосуддю, Справедливості і Моралі.

Як член професії, яка несе спеціальну відповідальність за якість справедливості, юрист повинен бути відданий цінностям:

2.1. Сприяння Правосуддю, Справедливості і Моралі в особистій щоденній практиці» [12, с. 140].

В якомусь сенсі цей розділ здається дійсно цілком морально виправданим. У нього вкладено багато ідей про моральні цінності, і всі вони здаються хорошими.

Однак виведіть за дужки на мить нормативну чарівність розділу 2.1 і розгляньте питання з позиції естетики. Зверніть увагу на посередництво, що розгортається між юристами, з одного боку, і правосуддям, справедливістю та мораллю — з іншого. Зверніть увагу, що відповідно до розділу 2.1 юрист не повинен фактично робити нічого, щоб сприяти правосуддю, справедливості або моралі. Він чи вона повинні бути лише відданими. Понад те, юрист не повинен бути відданий правосуддю, справедливості або моралі. Він чи вона повинні тільки бути відданими цінностям сприяння правосуддю тощо. Нарешті, він чи вона не повинні бути відданими цінностям правосуддя, справедливості або моралі самі собою, проте повинні тільки бути відданими цінностям сприяння правосуддю, справедливості та моралі.

Коли ми дістаємося фактичного обговорення Американською асоціацією адвокатів цього розділу доповіді, ми натрапляємо на не тільки обговорення, але й подальші обмеження цього обов'язку до просування певних цінностей. Я звертаюся конкретно до підрозділів 2.1 (а), 2.1 (b) та 2.1 (с), які звучать таким чином:

«Як член професії, яка несе особливу відповідальність за якість правосуддя [цитата пропущена], юрист повинен бути відданий цінностям:

2.1. Сприяння Правосуддю, Справедливості і Моралі в особистій щоденній практиці, зокрема:

(а) До міри, що вимагається або дозволено етичними правилами професії, що діють із врахуванням правосуддя, справедливості і моралі, приймаючи рішення або діючи від імені клієнта (див. Розділ про Навички 6.1 (а) (iii) (В) вище);

(b) До міри, що вимагається і дозволено етичними правилами професії, рекомендуючи клієнтам взяти до уваги стан правосуддя, справедливості і моралі, коли клієнт приймає рішення або бере участь у поведінці, яка може мати негативний вплив на інших людей або на суспільство (див. Розділ 6.1 про Навички (а) (iii) (А) вище);

(с) Спілкуючись із іншими людьми (зокрема, з клієнтами, іншими юристами та допоміжним персоналом) із гідністю і повагою» [12, с. 213].

Хоча й заманливо досліджувати далі це болісно об'єктивістське уявлення про цінності, така вправа не є необхідною. Вона не є необхідною, тому що онтологічна поверхня цього уявлення про цінності очевидна. Дійсно, у контексті актуальної юридичної практики (практики, яка майже завжди орієнтована на успіх, є незмінно стратегічною та неухильно примусовою) не здається, що ця рекомендація досягне багато чого на шляху фактичного сприяння правосуддю, моралі та справедливості. Так що ж тоді ці цінності тут роблять? І чому ці цінності рекомендовано?

Ось вони — поділені на розділи, обмежені винятками і перехресними посиланнями, нарізані і подрібнені, вирізані і склеєні — складний шаблонний список об'єктивістських ярликів та формул, що нагадують нам про закони. Звичайно, можна було б дати традиційний нормативний аргумент, що критикує цей специфічний вид ціннісного дискурсу, надаючи причини у душі нормативної правової думки, чому ця форма об'єктивістського уявлення про цінності етично та морально дефектна. Але так втрапилася б ідея. Ідея не в тому, щоб давати моральну та етичну оцінку нашим способам участі у ціннісному дискурсі, а в тому, щоб усвідомити естетичну неадекватність способу ведення цього дискурсу. Сенс не в тому, щоб сформулювати причину, заперечення чи аргумент, а в тому, щоб розвивати естетичну здатність, інтелектуальну компетентність, якість розуму [13, с. 1195], щоб оцінити геть примітивну форму життя, ілюстровану уявленнями про цінності повідомлення Макрейта.

Ми повернулися до спостереження, з якого почалося це есе: цінності відділені від історії свого походження. У Розділі 2.1 цінності — технократичне скупчення сприятливих знаків, поєднаних у юриспруденцію щастя, яка майже повністю віддалена від будь-якого акту оцінки або будь-якої історії походження. Позбавлені будь-якої історії, ці цінності у Розділі 2.1 не означають фактично нічого. Вони просто є імітацією морального змісту або етичного зобов'язання.

Після відділення від своєї історії цінності мають тенденцію ставати етичним еквівалентом грошей — нескінченно придатні для повторного використання, готові до асигнування, готові взятися за будь-яку ціль. Справжність цінностей стає сумнівною, їхні ролі плутаються. Але це...

IV. ПОЕТИЧНЕ ПРАВОСУДДЯ

Це не дивно. Чого ще очікувати від справи, яка прагне відділити себе від своєї власної історії та забути цю історію? Ціннісний дискурс у тому вигляді, у якому він практикується в аналітичній моральній філософії та американській юриспруденції, і є таким випадком. Тепер, коли цінності стали повністю звільненими від своєї історії, звичайно, не може здивувати те, що цінності мають бути онтологічно ненадійними, схильними до криз та нерозбірливого використання.

Деякі мислителі, очевидно, вважають, що ми повинні уникати такого використання, оскільки воно ставить під питання весь наш нормативний всесвіт і наші політичні проекти. Проте це — лише сформована під впливом страху і нудна позиція, яка бентежить тим, що ставить під загрозу знецінення життя, цінності, ще щось¹. Ця сформована під впливом страху і нудна точка зору (назвемо її «нігілізмом» або у цьому випадку «правом») — те, що знає, як розпитати своїх богів, свої цінності, але не наслідуються робити це зі страху зіткнутися із втратою, про яку знає і яка на певному рівні вже відбулася.

¹ На відміну від багатьох своїх вчених-послідовників кінця ХХ ст., цей великий ліберал повністю усвідомлював жахливі наслідки неможливості оспорити ідеї, що вже встановилися. «Якщо навіть загальноприйнята думка не лише істинна, а й містить у собі всю істину, але при цьому не дозволяє себе оспорювати і насправді не піддається серйозному, щирому оспорюванню, то вона у свідомості або відчутті більшої частини людей втрачає свою раціональність і перетворюється на упередження». Див.: [14, с. 288–289].

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Rawls J.* A Theory of Justice. — 1971.
2. *Schlag P.* The Problem of the Subject // Texas Law Review. — 1991. — № 69.
3. *Perelman Ch.* The New Rhetoric : A Treatise On Argumentation. — London, 1971.
4. *Nussbaum M.* Valuing Values : A Case for Reasoned Commitment // Yale Journal of Law and Human. — 1994. — № 6.
5. *Collins R. K. L., Skover D. M.* Commerce and Communication // Texas Law Review. — 1993. — № 71.
6. *Schlag P.* Normativity and the Politics of Form // University of Pennsylvania Law Review. — 1991. — № 69.
7. *Cover R.* The Supreme Court, 1982 Term Foreword : Nomos and Narrative // Harvard Law Review. — 1983. — № 97.
8. *Burke K.* A Grammar of Motives. — 1969.
9. New York Times. — 1988. — May 19. — At A31.
10. *Delgado R.* Norms and Normal Science : Toward a Critique of Normativity in Legal Thought // University of Pennsylvania Law Review. — 1991. — № 139.
11. *Schlag P.* Normative and Nowhere to Go // Stanford Law Review. — 1990. — № 43.
12. American Bar Assotiation, Legal Education and Professional Development : an Educational Continuum. — 1992.
13. *Schlag P.* Missing Pieces : A Cognitive Approach to Law // Texas Law Review. — 1989. — № 67.
14. *Mill J. S.* On Liberty. — 1974. // Милль Дж. О свободе : Антология мировой либеральной мысли (I половины XX века) / пер. с англ. А. Н. Неведомского. — М. : Прогресс–Традиция, 2000. — С. 288–392.

Шлаг П. Загальнолюдські цінності у постсучасному світі

Анотація: Ця робота становить критику нормативної правової думки. Автор звертається до сучасних підходів до проблеми цінностей і ціннісних суджень у правовій науці та описує основні характеристики «ціннісного дискурсу». Також у вказаній роботі досліджується онтологічний статус і перформативні ролі цінностей.

Ключові слова: цінності, дискурс, ціннісний дискурс, нормативна правова думка.

Шлаг П. Общечеловеческие ценности в постсовременном мире

Аннотация: Данная работа представляет собой критику нормативной правовой мысли. Автор обращается к современным подходам к проблеме ценностей и ценностных суждений в правовой науке и описывает основные характеристики «ценностного дискурса». Также в представленной работе исследуется онтологический статус и перформативные роли ценностей.

Ключевые слова: ценности, дискурс, ценностный дискурс, нормативная правовая мысль.

Schlag P. Human Values in a Postmodern World

Summary. This essay represents the critique of normative legal thought. The author traces modern legal approaches to the problem of values and value judgements and describes the main characteristics of «value-talk». The view of the ontological status and of the performative roles of values is also given in this essay.

Key words: values, discourse, value-talk, normative legal thought.